CZU: 341.231.14:004.8 DOI: https://doi.org/10.59295/pasfpi2025.19

DREPTURILE OMULUI LA FRONTIERELE INTERNAȚIONALE: EXPLORAREA NOILOR TEHNOLOGII, RISCURILE ȘI OPORTUNITĂȚILE ACESTORA

HUMAN RIGHTS AT INTERNATIONAL BORDERS: EXPLORING NEW TECHNOLOGIES, THEIR RISKS AND OPPORTUNITIES

MORARI Victor
Consultant principal, Direcția prevenirea torturii,
Oficiul Avocatului Poporului
E-mail: victor.morari@ombudsman.md

Abstract. *În contextul utilizării tot mai frecvente a noilor tehnologii digitale în gestionarea frontierelor, articolul analizează implicațiile acestora asupra drepturilor fundamentale ale persoanelor aflate în mișcare. De la recunoaștere biometrică și algoritmi de inteligență artificială, până la sisteme de supraveghere și baze de date interoperabile, aceste tehnologii sunt promovate pentru capacitatea lor de a eficientiza procesele și de a răspunde rapid provocărilor legate de migrație. Totuși, aplicarea lor generează preocupări serioase privind legalitatea, transparența, discriminarea algoritmică, protecția datelor personale și accesul la azil. Lucrarea examinează cadrul juridic internațional aplicabil, inclusiv standardele ONU și europene privind drepturile omului, și subliniază necesitatea unei reglementări clare și a unor garanții efective. Prin exemple de bune practici și oportunități orientate spre soluții, se evidențiază potențialul tehnologiei de a sprijini protecția vieților și eficientizarea proceselor, cu condiția respectării principiilor legalității, proporționalității și nediscriminării. Concluzia scoate în evidență importanța unei abordări centrate pe demnitate și incluziune, care să valorifice potențialul inovației fără a compromite drepturile fundamentale.*

Cuvinte-cheie: *drepturile omului, frontiere internaționale, tehnologii emergente, inteligență artificială, migrație, protecție internațională, azil, supraveghere digitală, recunoaștere biometrică, reglementare, non-refoulement.*

Introducere

În contextul globalizării accelerate și al intensificării mobilității transfrontaliere, statele investesc tot mai mult în tehnologii avansate pentru controlul frontierelor. De la sisteme biometrice și supraveghere prin inteligență artificială, până la analize predictive și scanere automate, noile tehnologii transformă fundamental modul în care frontierele internaționale sunt administrate [1]. Această evoluție generează întrebări fundamentale privind necesitatea menținerii unui echilibru adecvat între obiectivele legitime de securitate ale statelor și obligația respectării drepturilor fundamentale ale persoanelor aflate sub jurisdicția acestora.

Frontierele internaționale nu constituie spații de excludere de la aplicarea drepturilor omului. Deși statele dispun de un drept suveran de a-și controla granițele și de a reglementa intrarea și șederea străinilor, ele sunt obligate, în temeiul dreptului internațional, să respecte, să protejeze și să garanteze drepturile fundamentale ale tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția lor, inclusiv în zonele de frontieră [2]. Astfel, integrarea tehnologiilor moderne de supraveghere și analiză în politicile de frontieră trebuie să fie ghidată de principiile legalității, necesității, proporționalității și nediscriminării.

În același timp, aceste tehnologii pot oferi oportunități relevante pentru eficientizarea procedurilor, prevenirea traficului de persoane și îmbunătățirea răspunsului umanitar. Cu toate acestea, ele pot genera riscuri semnificative, inclusiv încălcări ale vieții private, discriminare algoritmică, profilare etnică sau lipsa accesului la căi de atac eficiente.

Acest articol își propune să analizeze implicațiile utilizării noilor tehnologii la frontierele internaționale din perspectiva drepturilor omului. Vom examina mai întâi cadrul juridic aplicabil și responsabilitățile statelor, urmate de o evaluare a riscurilor asociate aplicării tehnologiilor în domeniul migrației și controlului la frontieră. În final, vom analiza bune practici și recomandări pentru o abordare echilibrată, bazată pe drepturile omului, care să valorifice potențialul noilor tehnologii fără a compromite demnitatea și siguranța persoanelor aflate în mișcare.

Cadrul juridic internațional privind drepturile omului la frontiere și implicațiile noilor tehnologii digitale

Drepturile fundamentale ale omului sunt aplicabile în mod egal la frontierele internaționale, fără excepție, chiar și în contextul exercitării suveranității statelor asupra controlului migrației. Statele au dreptul să își gestioneze frontierele, însă această prerogativă trebuie exercitată în conformitate cu normele internaționale privind drepturile omului, care prevăd limite în ceea ce privește tratamentul aplicat migranților, solicitanților de azil și refugiaților.

Instrumentele internaționale relevante includ Declarația Universală a Drepturilor Omului, art. 14 – dreptul de a căuta azil. *În cazul persecuției, orice persoană are dreptul să caute azil și să beneficieze de azil în alte țări. Acest drept nu poate fi invocat în cazul unor urmăriri penale bazate pe comiterea unei crime de drept comun sau pe acțiuni contrare scopurilor și principiilor Națiunilor Unite*. Pactul internațional privind drepturile civile și politice (ICCPR), Convenția privind statutul refugiaților (1951) și Convenția împotriva torturii (1984). În același timp, Convenția europeană a drepturilor omului (CEDO) rămâne un instrument central în jurisprudența regională, cu aplicabilitate directă asupra comportamentului statelor membre în gestionarea frontierelor, inclusiv în ceea ce privește dreptul la viață (art. 2), interzicerea torturii (art. 3), dreptul la libertate și siguranță (art. 5) și protecția vieții private și a datelor personale (art. 8) [3].

Utilizarea tehnologiilor digitale avansate – cum ar fi supravegherea biometrică, recunoașterea facială, analiza predictivă a datelor și sistemele automatizate – generează riscuri pentru respectarea acestor drepturi. În special, implementarea inteligenței artificiale (AI) în procesele de gestionare a migrației generează preocupări semnificative privind legalitatea, transparența, responsabilitatea și nediscriminarea. Organizații precum OHCHR și UNHCR au subliniat nevoia unor garanții clare în utilizarea tehnologiilor la frontieră [4], inclusiv dreptul la un recurs efectiv în cazul deciziilor automatizate și dreptul la protecția datelor cu caracter personal.

Principiul nereturnării (non-refoulement), consacrat de articolul 33 din Convenția privind statutul refugiaților, reprezintă o normă imperativă (jus cogens) de drept internațional cutumiar [5] care nu admite derogări și care trebuie respectată în toate circumstanțele, inclusiv în contextul digitalizării procedurilor de azil sau al externalizării deciziilor privind migrația. În plus, Ghidul ONU privind conduita în utilizarea AI și recomandările Consiliului Europei privind guvernarea algoritmică oferă direcții pentru integrarea standardelor de drepturile omului în procesele tehnologice implementate la frontiere.

În mai 2024, două instrumente regionale de referință – Convenția Consiliului Europei privind inteligența artificială, drepturile omului, democrația și statul de drept și Actul Uniunii Europene privind Inteligența Artificială (AI Act) – au reprezentat un pas important în dezvoltarea reglementărilor aplicabile tehnologiilor avansate, inclusiv în gestionarea migrației. Deși Convenția Consiliului Europei privind inteligența artificială promovează o abordare bazată pe evaluarea riscurilor și oferă un cadru juridic general pentru protejarea drepturilor fundamentale, aceasta nu prevede în mod expres interdicții privind utilizările abuzive ale AI, inclusiv în domeniul migrației. Mai mult, excluderea aplicabilității Convenției în sfera securității naționale poate conduce la lacune serioase de protecție, permițând statelor să recurgă la tehnologii de supraveghere sau control fără obligația de a respecta standardele prevăzute, ceea ce generează preocupări din perspectiva drepturilor omului. În paralel, AI Act-ul UE introduce o clasificare a riscurilor și interzice anumite practici, cum ar fi identificarea biometrică în timp real sau recunoașterea emoțiilor în contexte sensibile, dar permite în continuare folosirea sistemelor de analiză predictivă în controlul migrației, o practică criticată de societatea civilă și instituțiile pentru drepturile omului. Ambele instrumente reflectă progrese relevante, dar evidențiază în același timp nevoia urgentă de consolidare a standardelor internaționale și a mecanismelor independente de supraveghere, pentru a preveni folosirea disproporționată sau discriminatorie a tehnologiei în contextul frontierelor și al protecției internaționale.

Chiar dacă noile tehnologii oferă instrumente moderne de control și eficiență, standardele internaționale privind drepturile omului rămân inerente și obligatorii. Statele trebuie să-și adapteze legislația și politicile astfel încât să nu afecteze dem-

nitatea umană. Adaptarea cadrului normativ la noile condiții tehnologice presupune implicarea activă a instituțiilor naționale pentru drepturile omului și a mecanismelor independente de supraveghere, în vederea monitorizării respectării drepturilor fundamentale.

Utilizarea tehnologiilor avansate în guvernanța frontierelor

În ultimul deceniu, noile tehnologii digitale au devenit instrumente centrale în guvernanța frontierelor, fiind promovate de state și organizații internaționale ca mijloace de creștere a eficienței, siguranței și capacității de control. Printre cele mai utilizate tehnologii se numără recunoașterea facială și biometrică, sistemele de supraveghere bazate pe inteligență artificială, dronele, camerele termice, senzorii și bazele de date partajate între autoritățile naționale și regionale.

Recunoașterea facială și biometrică [6] presupune utilizarea amprentelor, imaginilor faciale, scanărilor irisului și altor trăsături fiziologice pentru a identifica persoanele care trec frontiera. Deși această tehnologie este folosită pentru verificarea identității și prevenirea fraudelor, preocupările legate de acuratețe, păstrarea datelor și riscul profilării discriminatorii sunt semnificative.

Tehnologiile de supraveghere avansată, precum dronele, camerele cu detecție termică și sistemele bazate pe inteligență artificială (AI), permit monitorizarea vastă și continuă a zonelor de frontieră, inclusiv în condiții dificile de vizibilitate. Acestea sunt utilizate pentru detectarea traversărilor ilegale, dar impun necesitatea unei evaluări a proporționalității măsurilor și a compatibilității acestora cu drepturile fundamentale, în special cu dreptul la viață privată și libertatea de circulație.

Senzorii de mișcare, radarele de teren și sistemele de recunoaștere automată a vehiculelor sunt integrate tot mai frecvent cu baze de date partajate, precum SIS II (Sistemul de Informații Schengen), Eurodac sau VIS (Visa Information System), ceea ce creează un ecosistem de securitate conectat, dar care riscă să afecteze principiile transparenței, accesului la justiție și protecției datelor personale.

Exemple de implementare relevante includ: FRONTEX (Agenția Europeană pentru Poliția de Frontieră și Garda de Coastă) utilizează drone, camere de supraveghere și instrumente predictive pentru a controla frontierele externe ale UE, în cadrul programului EUROSUR și prin proiecte-pilot de analiză de risc cu sprijin AI [7]. SUA a implementat recunoașterea facială în peste 20 de aeroporturi internaționale și desfășoară patrule cu drone de-a lungul graniței de sud [8]. Australia utilizează sisteme biometrice și scanare automată în porturi de intrare, precum și algoritmi de screening avansați pentru analiza riscurilor de securitate [9].

Deși eficiența acestor tehnologii este frecvent evidențiată în discursul instituțional și politic, se impune instituirea unui cadru juridic clar, aliniat standardelor internaționale privind drepturile omului, care să reglementeze utilizarea acestora și să prevină riscurile de supraveghere disproporționată și de discriminare structurală a migranților.

Riscuri pentru drepturile omului asociate tehnologiilor utilizate la frontiere

Utilizarea noilor tehnologii în supravegherea frontierelor generează preocupări privind respectarea drepturilor fundamentale. Deși aceste instrumente pot contribui la îmbunătățirea eficienței operaționale și la prevenirea migrației neregulamentare, ele pot, în lipsa unor garanții adecvate, conduce la practici care subminează drepturile fundamentale ale migranților, solicitanților de azil și altor persoane aflate în mișcare.

Lipsa transparenței și a mecanismelor eficiente de contestare constituie una dintre cele mai frecvente deficiențe. Algoritmii de decizie automatizată, inclusiv cei utilizați în procesul de triere, control la frontieră sau evaluare a riscurilor, nu oferă suficientă transparență în privința criteriilor utilizate în luarea deciziilor. Persoanele afectate nu au întotdeauna acces la informații clare privind deciziile luate în baza acestor tehnologii, ceea ce le limitează posibilitatea de a contesta sau de a obține reparații legale.

Discriminarea algoritmică și profilarea rasială reprezintă riscuri persistente în contextul tehnologiilor bazate pe inteligență artificială și învățare automată. Modelele algoritmice antrenate pe seturi de date părtinitoare pot reproduce și amplifica stereotipurile deja existente, ducând la tratamente discriminatorii în funcție de etnie, naționalitate, gen sau religie. În contextul gestionării frontierelor, acest fenomen poate conduce la aplicarea unor controale excesive sau la refuzuri arbitrare de acces. [10].

Restricționarea accesului la azil și protecție internațională este un alt efect problematic. Măsurile de supraveghere intensivă și blocare a rutelor de migrație pot avea ca rezultat împiedicarea fizică a accesului persoanelor aflate în nevoie de protecție la procedurile de azil, subminând astfel principiul nereturnării și dreptul de a solicita azil, consacrat în instrumentele internaționale precum Convenția de la Geneva din 1951 [11].

Riscurile pentru viața privată și protecția datelor sunt amplificate de colectarea și partajarea masivă a informațiilor personale și biometrice, fără consimțământ informat sau control adecvat. Baze de date interoperabile precum SIS II, Eurodac sau VIS sunt operate cu standarde de protecție variabile între statele membre și pot deveni surse de abuz în lipsa unor mecanisme bine consolidate de control și audit [12].

Eșecul în identificarea și tratarea vulnerabilităților este de asemenea îngrijorător. Tehnologiile standardizate pot omite particularitățile persoanelor aflate în situații de risc, cum ar fi minorii neînsoțiți, victimele traficului de persoane sau persoanele cu dizabilități. Lipsa unei abordări centrate pe persoană poate duce la clasificări eronate, lipsa accesului la servicii și, în unele cazuri, la reținere sau returnări ilegale [13].

Prin urmare, orice strategie de utilizare a tehnologiilor la frontiere trebuie să fie guvernată de principiile legalității, necesității, proporționalității și responsabilității, în concordanță cu obligațiile internaționale în domeniul drepturilor omului.

Oportunități și bune practici în utilizarea tehnologiilor la frontiere

Deși utilizarea tehnologiilor digitale avansate în gestionarea frontierelor și migrației implică riscuri semnificative, aceasta poate oferi – atunci când este reglementată în mod adecvat – oportunități reale pentru promovarea și protejarea drepturilor omului. Integrarea unui cadru normativ coerent și bine fundamentat, alături de garanții procedurale adecvate, poate transforma tehnologia într-un instrument complementar, destinat să sprijine eficiența administrativă și să contribuie la protejarea vieților.

Un exemplu concludent îl reprezintă utilizarea tehnologiilor pentru salvarea de vieți, în special în contextul operațiunilor de căutare și salvare în Marea Mediterană sau în alte regiuni expuse fluxurilor migratorii [14]. Sistemele de localizare prin satelit, dronele și senzorii termici sunt folosite pentru identificarea rapidă a ambarcațiunilor aflate în pericol, facilitând intervenții de urgență care previn tragedii umanitare.

De asemenea, digitalizarea procedurilor de azil și migrație s-a dovedit eficientă în optimizarea proceselor administrative [15], permițând o procesare mai rapidă a cererilor, reducerea duratei de așteptare pentru solicitanți și creșterea transparenței în luarea deciziilor. Utilizarea platformelor online – pentru programarea întâlnirilor, depunerea cererilor sau monitorizarea stadiului acestora – facilitează accesul solicitantului la informații esențiale și predictibilitate în interacțiunea cu autoritățile, contribuind astfel la asigurarea unui proces echitabil și la respectarea dreptului de acces la justiție.

O altă bună practică este utilizarea tehnologiei într-un mod responsabil și proporțional, în strictă conformitate cu standardele internaționale privind drepturile omului. Aceasta presupune ca măsurile tehnologice implementate în domeniul migrației și al controlului frontierelor să fie bine fundamentate juridic, să aibă scopuri clare și legitime, și – acolo unde este posibil – să fie autorizate de instanțe sau alte autorități independente. De asemenea, monitorizarea utilizării acestor tehnologii trebuie realizată de mecanisme independente, cum ar fi instituțiile naționale pentru drepturile omului sau organismele de supraveghere democratică, pentru a preveni eventuale abuzuri și a garanta respectarea principiilor legalității, necesității și proporționalității.

În ceea ce privește cadrul de reglementare, un exemplu pozitiv este Carta europeană a drepturilor digitale, care stabilește standarde privind utilizarea echitabilă a tehnologiilor în context digital, inclusiv dreptul la explicații privind deciziile automatizate, protecția datelor cu caracter personal și accesul nediscriminatoriu la servicii digitale. De asemenea, Regulamentul general privind protecția datelor (GDPR) oferă un cadru riguros pentru prelucrarea etică a informațiilor, inclusiv în domeniul migrației [16].

În concluzie, tehnologia poate sprijini realizarea drepturilor fundamentale, cu condiția existenței unor garanții juridice, procedurale și instituționale clare, adaptate contextului specific al gestionării frontierelor și protecției internaționale.

Concluzii și observații

Se evidențiază necesitatea imperativă de a menține un echilibru între obiectivele legitime de securitate ale statelor și respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor aflate în mișcare. Într-un context marcat de creșterea utilizării tehnologiilor moderne în gestionarea frontierelor și a migrației, este esențial ca implementarea acestora să fie precedată de evaluări riguroase ale impactului asupra drepturilor omului [17].

Lipsa unor mecanisme transparente și a unor căi efective de contestare reprezintă un risc major pentru accesul la protecție internațională și pentru respectarea principiului nereturnării. Este necesar ca statele să asigure un cadru clar de reglementare, fundamentat pe standarde internaționale în domeniul drepturilor omului, care să includă dispoziții privind transparența, protecția datelor, responsabilitatea instituțională și supravegherea democratică.

Participarea societății civile, a organizațiilor pentru drepturile omului și a instituțiilor naționale de drepturile omului în procesul decizional privind utilizarea tehnologiilor la frontieră este necesară pentru legitimitatea și eficiența politicilor adoptate [18]. Totodată, se remarcă nevoia de consolidare a cadrului normativ internațional, pentru a oferi un răspuns coerent la provocările generate de digitalizarea guvernării migrației și a azilului.

În ansamblu, se conturează nevoia unei abordări umane și incluzive, care să recunoască demnitatea inerentă a fiecărei persoane, indiferent de statutul său juridic, și să favorizeze soluții bazate pe solidaritate, protecție și incluziune, nu pe excludere și control disproporționat.

În contextul Republicii Moldova, aceste provocări capătă relevanță practică în procesul de digitalizare a procedurilor de azil și protecție temporară, în special în relație cu refugiații ucraineni. Integrarea tehnologiilor în sistemele naționale de identificare, asistență socială și sănătate trebuie să fie însoțită de garanții solide privind protecția datelor și nediscriminarea, iar mecanismele independente joacă un rol important în monitorizarea respectării drepturilor fundamentale în aceste procese.

Referințe bibliografice

1. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). *Artificial intelligence and fundamental rights.* 2020. Disponibil la: https://fra.europa.eu/en/publication/2020/artificial-intelligence-and-fundamental-rights
2. OHCHR. Recommended Principles and Guidelines on Human Rights at International Borders. Disponibil: la: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Migration/OHCHR_Recommended_Principles_Guidelines.pdf
3. The European Convention on Human Rights.
4. OHCHR & UNHCR. *Joint statement on the use of digital technologies in border management. 2021*.
5. UNHCR Note on Non-Refoulement. EC/SCP/2. 1977.

6. Garvie, Clare. The Perpetual Line-Up: Unregulated Police Face Recognition in America. Georgetown Law Center on Privacy & Technology, 2016. Disponibil: https://www.perpetuallineup.org/sites/default/files/2016-12/The%20Perpetual%20Line-Up%20%20Center%20on%20Privacy%20and%20Technology%20at%20Georgetown%20Law%20-%20121616.pdf
7. FRONTEX. Annual Risk Analysis Report. 2023. Disponibil la: https://frontex.europa.eu
8. U.S. Customs and Border Protection (CBP). Biometric Entry-Exit Program. Disponibil: https://www.cbp.gov
9. Australian Government – Department of Home Affairs. SmartGates and Biometrics. Disponibil la: https://www.homeaffairs.gov.au
10. Eubanks, Virginia. Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor. St. Martin's Press, 2018.
11. UNHCR. Legal considerations on access to territory and asylum procedures for persons fleeing Ukraine. 2022.
12. Bygrave, Lee A. Data Privacy Law: An International Perspective. Oxford University Press, 2014.
13. UNICEF. Children on the Move: Protecting Unaccompanied and Separated Children. 2018.
14. IOM. Missing Migrants Project. Disponibil la: https://missingmigrants.iom.int
15. European Commission. Migration and Home Affairs – Digitalisation of asylum procedures. 2022.
16. European Parliament. Charter of Digital Rights. Brussels: 2022.
17. Council of Europe. Guidelines on the responsible use of AI in the justice system. 2021.
18. Global Compact for Migration. Objective 11 – Manage borders in an integrated, secure and coordinated manner. 2018.